ضرورت مطالعه و برنامه‌ریزی در باغ- محلات شهر کویری یزد

لاله بهروان*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۶/۱۰/۱۹
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۷/۷/۳

چکیده:

باغ - محلات کانون های زیستی با ساختار اقتصادی، کالبدی و اجتماعی-فرهنگی منسجم بوده و شکل‌گیری آنها در جهت ایجاد هماهنگی و تعادل بین محیط مصنوع، طبیعی و نیازهای انسان بوده است. ارتباط با طبیعت در باغ-محلات محیط مناسبی را برای پاسخگویی نیازهای روانی و معنوی ساکنین به وجود می آورده است. از بعد اکولوژی نیز باغ-محلات محیط زیست مناسبی بودند. به طورکلی باغ-محلات را می توان محیط های زیست پایدار در تمام ابعاد کالبدی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و...دانست. باغ-محلات که از ارزش‌های طبیعی شهرهای کویری هستند و زمانی خود مراکز مهمی بوده‌اند امروزه در نظر عموم مردم از محلات متوسط و حتی رده پایین شهر محسوب می‌شوند و اگرچه امروزه شاهد ساخت‌وسازهایی در آنها هستیم که اکثریت نیز توسط افراد همان محله انجام می‌گیرند ولی به طور کلی این محلات با استقبال عمومی جهت سکونت مواجه نیستند. وجود برخی عوامل درونی و بیرونی زمینه ای را به وجود آورده که مسائلی از این دست، گاهی شالوده اصلی محله را نیز تهدید می‌کنند. اما سوالات اساسی که در این زمینه مطرحند عبارتند از:

۱) چه مسائلی در مقیاس کلان (کل شهر) این محلات را تهدید می کنند؟
۲) چه مسائلی در مقیاس خرد (باغ- محله) آنها را تهدید می کنند؟
۳) ضرورت و هدف از رویکرد مجدد به این باغ-محلات چیست؟

کلید واژه‌ها

باغ-محله: باغ-محلات در یزد و بسیاری از شهرهای کویری به موازات ایجاد هسته اولیه به صورت آبادی‌هایی جدا از شهر شروع به شکل‌گیری کردند و آنچه امروزه تحت این عنوان شناخته می‌شود همین آبادی‌ها هستند که به مرور زمان به شهر ملحق شده‌اند. باغ-محله همانطور که از اسمش مشخص است محله ای است با تمام ویژگی‌های یک محله با این تفاوت که باغ و به طور کلی طبیعت نقش یک عنصر اصلی از سیستم کل را بر عهده دارد. بطور کلی

* فارغ التحصیل کارشناسی ارشد دانشکده معماری یزد؛ مدرس دانشکده معماری و شهرسازی یزد.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

اینگونه محلات بر اساس دو عامل طبیعی آب و گیاه شکل گرفته‌اند و علاوه بر اینکه اقتصاد محله بر پایه همین باغ ها و زمین‌های کشاورزی استوار بوده، ارکان اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و ... نیز از آن تأثیر می‌گرفته است.

باغ-محلات در یزد و بسیاری از شهرهای کویری به موازات ایجاد هسته اولیه به صورت آبادی‌هایی جدا از شهر شروع به شکل‌گیری کردند و آنچه امروزه تحت این عنوان شناخته می‌شود همین آبادی‌ها هستند که به مرور زمان به شهر ملحق شده‌اند

کار در طبیعت، آمدوشد در طبیعت و به طور کلی زندگی و تماس با طبیعت افراد را به تفکر و شناخت بهتر از زندگی رهنمون می‌کند و همین امر باعث می‌شود که افراد اعتقادات محکمی داشته و پایبندی بیشتری نسبت به آن نشان دهند. روابط اجتماعی افراد نیز با توجه به نوع حرفه، محل کار و همچنین نیاز به تعاون و همکاری بیشتر در موقع کاشت و برداشت محصول قوی تر بوده است. نوع ساختار کالبدی نیز با وارد شدن عنصر باغ و آب و با توجه به نوع اقلیم منطقه، مسیر حرکت آب و خصوصیات بستر شکل دیگری به خود می‌گرفته است. به طوریکه الگوهای متفاوتی از پیوند و درهم تنیدگی باغ و معماری در نقاط مختلف می‌توان یافت. از خصوصیات عمده باغ-محله می‌توان به ارتباط با طبیعت، تلفیق طبیعت و معماری، اکولوژی پایدار و انسجام ساختار اجتماعی- فرهنگی- کالبدی آن اشاره کرد که یا برخاسته از ویژگی محله بودن آن و یا برخاسته از طبیعتی است که با آن شکل گرفته است.

کار در طبیعت، آمد و شد در طبیعت و به طور کلی زندگی و تماس با طبیعت افراد را به تفکر و شناخت بهتر از زندگی رهنمون می‌کند و همین امر باعث می‌شود که افراد اعتقادات محکمی داشته و پایبندی بیشتری نسبت به آن نشان دهند

مقدمه

از تعامل عوامل مصنوع و محیط طبیعی بستری برای زندگی انسان پدید می‌آید. مردم از طریق مکان زندگی خود احساس تعلق به مکان پیدا می‌کنند و به این دلیل کیفیت آن برایشان اهمیت خاصی می‌یابد. عناصر جدیدی که به یک مکان سکونتی با الگوهای شکل گرفته وارد می شوند غالباً ایجاد مشکل کرده و از نظر ساکنان به معنی کاهش کیفیت زندگی است. "در سیستم شهری بیش از دیگر سیستمها همه چیز پیچیده و نا پایدار است. همه چیز در هم تنیده شده و در حال تحول مستمر، وابسته و دشوار است. تغییر طبیعی یا انسانی کم و بیش با برنامه یا خودجوش یکی از عناصر مجموعه ای مثل شهر، تعادل کل را به هم می‌ریزد و دگرگونیهای عناصر دیگر را برای ایجاد تعادلی جدید و یک همبستگی تازه به دنبال می‌آورد که به نوبه خود مورد ایراد قرار می گیرند. "[1] لذا اندیشیدن در جهت رفع مشکلات شهر و محلات آن یک امر ضروری است که به طور مستمر می‌بایست انجام گیرد." وظیفه بسیار مهم این است که فضاهایی را که مردم در آن سکونت دارند برای زندگی مهیا و قابل زیست ساخت مانند بافت قدیم که می بایست در جهت انطباق با شیوه زندگی امروز تغییراتی را پذیرا می‌شد.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

خوشبختانه سالهاست معماری گذشته موجـود مـا، تلاشی را جهت ایجاد تعادل بین گذشته، حـال و آینـده آغاز کرده است. [۲۳] اما علاوه بر این محـلات کـه جـزو ارزش‌های تاریخی محسوب می گردند مواریث طبیعـی ارزشمندی نیز در دیگر جـا تمـام موجودیـت طبیعـی و معماری خوب گذشته خود را در اثر سـلطه معمـاری و شهرسازی جدید از دست می‌دهند. منظـور محلاتـی بـا ساختار خانه-باغی است که در اکثـر شـهرها بـه چـشم می‌خورند.

شاید یکی از دلایل آن تراکم کم بافت مـسکونی و گـاهـی معماری متوسطی بـاشد کـــه بعـضـی از ایـــن محلات دارا هستند و این تفکـر را ایجـاد مـی‌کننـد کـه ساختار کلی آنها تابع قـانون خاصـی نبـوده و در نتیجـه چیدمان آزاد و ارگانیک شـکل گرفتـه انـد. ولـی آنچـه اهمیت دارد این است که باغ-محلات از نظـر کالبـدی، اجتمـاعی و اقتـصادی و ... دارای سـازماندهی خـاص بوده‌اند نوع اشتغال، ساختار کلی محله و شـیوه سـاخت بناها و ... شرایط زندگی متفـاوتی را در آنهـا بـه وجـود می‌آورده است که هنـوز هـم در بـسیاری از ایـن گونـه محلات ساکنان بـومی و همـان شـرایط زنـدگی و کـار سنتی را می‌توان یافت. از طرف دیگر وجود این محلات نشانه مبارزه سختی است کـه افـراد گذشـته بـا شـرایط سخت طبیعی انجام داده و تلاش و همت آنها در گذشته باعث شده که امروزه شرایط نامطلوب اقلیمی تـا حـدی بهبود یابد. پاس داشتن این کوشش ها حقـی اسـت بـر گردن افراد این دوره به طوریکه:

۱- با هرگونه دخل و تصرف نـا بـه جـا و بـدون تدبیر، آغازگر ویرانی چنین محلاتـی کـه هنـوز مـالکین واقعیشان با آنها هویت می یابند و به آنهـا تعلـق خـاطر دارند، نشوند.

۲- با تخریب این باغ ها زحمات چنـدین سـاله افرادی که حق خود را در قبال آیندگان بـه خـوبی ادا کردند از بین نبرند.

۳- نهایـت تـلاش خـود را جهـت بازگردانـدن کیفیت از دست رفته و اهدای بهترین شـرایط زنـدگی به ساکنین فعلی آنهـا در جهـت ثبـات زنـدگی انجـام دهند.

واضح است که دستیابی به موفقیت در این زمینه نیازمند همکاری دائمی افراد و ارگانهای مختلف است و این مقاله تلاشی است هر چند جزئی در این مـسیر. امید که پژوهش حاضر بتواند، نگاهی شایسته در مسیر اصلاح راهکارهای عملـی مـرتبط بـا میـراث ارزشـی سرزمینمان محسوب گردد.

باغ- محلات یزد

یزد دارای ۳ نوع بافت قدیم، جدید و باغ- محله است. بافت قدیم در نزد مردم و ارگـان‌هـای وابـسته، ارزش شناخته شده‌ای دارد و لذا این بافـت بـالاخص اخیراً مورد توجه ویژه قرار گرفته تا آنجا که هرگونـه ساخت‌وسازی که عمدتاً نیز نوسازی بناهای مخروبـه و کارهای مرمتی است با حـساسیت خاصـی پیگیـری می‌شود. بافت جدید نیز چون با رونـق سـاخت‌وسـاز مواجه است، مشکلاتش همـواره در حـال بررسـی و پیگیری است. از طرف دیگر چون این بافت براساس زندگی امروز مردم شکل می‌گیرد، مسائل زیربنایی آن هم‌اینک و براساس شرایط امروز دیده می‌شود، لـذا از بعضی جهات نسبت به بافت قدیم که مـی‌بایـست بـا شرایط امروز انطباق پیدا کند، مشکل کمتری دارد.

اما در مورد باغ- محلات که به دلیـل تیپولـوژی خاص خانه، خانه-باغ، باغ به بافت‌هـای تـراکم ویـژه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

نیز معروفند باید ذکر کرد که ساختار کلی آنها (شبکه راه‌ها، قطعه‌بندی‌ها، دانه‌های موجود، ...) معمولاً از زمان‌های قدیم شکل گرفته است. به عنوان نمونه می‌توان به محلات کسنویه، مهدی آباد، مریم آباد، نعیم آباد یزد و ... اشاره کرد. ولی تفاوت این محلات با بافت قدیم وجود باغ‌ها، مزارع و زمین‌های بایری است که امروزه فرصت ساخت و سازهای جدید قانونی یا غیرقانونی را به وجود آورده است.

باغ- محلات علاوه بر ویژگی ساختاریشان به دلیل قدمت و تاریخچه شکل گیری نیز ارزشمند هستند:

- بسیاری از آبادی‌هایی که امروزه جزئی از شهر هستند یا خارج از شهر توسعه یافته اند، قدمتی بیش از ۲۰۰۰ سال دارند، یعنی قدمت آنها معادل با قدمت بافت تاریخی یزد است.

- دولت قدیم در زمینه زراعت و کشاورزی با دادن امکانات مختلف و سرمایه گذاری در زمینه احداث قنوات و تأمین نیروی انسانی، از مردم و از این حرفه پشتیبانی می‌کرده است.

- احداث آبادی به عنوان ارزش تلقی می‌شده به این دلیل که:

ـ اولین اقدام اساسی پس از رسیدن به سلطنت، احداث آبادی بوده است.

ـ در دوره‌های بعد، تلاش در جهت حفظ و توسعه آنها بوده است.

ـ سلاطین با گذاشتن نام خود بر این آبادی‌ها، از آن به عنوان اثری برای ماندگارشدن نامشان استفاده می‌کردند.

همچنین تفاوت نگرش به آبادی در گذشته و باغ-محله در زمان فعلی قابل توجه است به طوریکه:

- ایجاد یک پهنه سبز در یک منطقه کویری و با وجود کمبود آب، زحمت و همچنین ارزشی کمتر از ایجاد عمارت و بنا نداشته است ولیکن امروزه فضاهای سبز به راحتی از بین می‌روند.

- در زمان‌های گذشته، تنها عاملی که باعث تخریب آبادی‌ها می شده، عوامل طبیعی مثل طوفان یا سیل بوده است و هیچ زمان حکومت و یا مردم اقدام به تخریب آنها نمی‌کردند ولی امروزه جریانی برعکس اتفاق می‌افتد و کوتاهی مردم و ارگان‌های ذیربط این تخریب را تسریع می‌کند.

- برخی از این آبادی‌ها در طول زمان کاملاً از بین رفته و امروزه از آنها هیچ نشانه ای نیست. اکثر آبادی‌هایی نیز که در نتیجه توسعه امروزه جزو یزد هستند، ماهیتی بینابین شهر و روستا دارند و هر کدام به عنوان محله‌ای خاص شناخته می‌شوند مانند محله نعیم آباد، محله یعقوبی، محله مریم آباد و... که آنها نیز در بیشتر موارد تغییراتی را چه کالبدی و غیر کالبدی پذیرا شده‌اند. علاوه بر مسائلی که از تغییر نگرش آبادی‌های گذشته به باغ-محلات امروز به وجود می‌آیند می‌توان پیش‌بینی کرد که به خصوص زمانی که خط‌مشی کلی و ضوابط خاصی جهت نحوه برخورد با این محلات در زمینه طراحی و ... وجود ندارد چه مسائلی در زمینه کالبدی، اجتماعی-فرهنگی و ... به وجود خواهد آمد. به طور کلی مسائلی که در داخل محلات شکل می‌گیرند، می‌توانند ناشی از مجموعه‌ای بزرگتر مثل محلات همسایه یا حتی کل شهر باشند یا درون‌زا بوده که در این صورت اثرات منفی آن به محلات مجاور و کم‌کم به کل شهر انتقال می‌یابند. زیرا بافت قدیم، جدید و باغ-محلات به عنوان سه جزو از سیستم شهر با هم و با کل شهر

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

ارتباط دارند (دیاگرام ۱) و هرگونه مشکل ایجاد شده در یکی بر دیگری نیز تأثیر خواهد گذاشت.

لذا علاوه بر مسائل داخلی، مسائل در مقیاس شهر نیز می بایست بررسی گردند تا یا باغ-محلات به عنوان منشأ این مسائل بازبینی شده و یا به عنوان یک امکان، جهت کاهش و حل مشکلات از آنها استفاده شود. همچنین لازم است تا نگاهی به طرح‌های فرادست انداخته شود تا جایگاه این محلات در طرح‌های فرادست بهتر شناخته شده و تصمیمات و پیشنهاداتی که برای آینده آنها گرفته شده، بررسی شود.

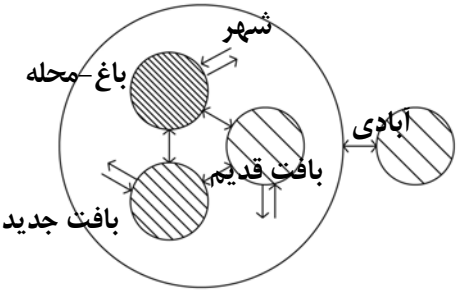

دیاگرام۱- باغ-محله، بافت قدیم و جدید به عنوان سه جزء از سیستم شهر

شناخت مسائل عام در باغ-محلات یزد

تمامی عوامل مصنوع و طبیعی موجود در محلات و حتی خود انسانها، درگیر تغییر و تحولاتی دائمی و آرام می‌باشند که رهایی از آنها امکان پذیر نیست، هر گونه تغییری، اثری را از خود در زمان و مکان بر جای می‌گذارد و تحولی ژرف در حیات محلات و به طور کلی شهر ایجاد می‌کند و گاهی باعث بروز مسائلی در فضا و فعالیت‌ها می‌شود. با توجه به این مطلب، باغ-محلات نیز به مرور زمان مسائلی گریبانگیرشان می‌شود که یا در داخل ایجاد شده یا خارج از محله شکل گرفته‌اند و اثر منفی آنها به باغ-محلات نیز می‌رسد.

۱ . شناخت مسأله در مقیاس کلان (شهر یزد)

۱. ۱. توسعه بی‌رویه شهر یزد

"از زمانی که شهرها توسعه یافته‌اند و عوامل انسان ساخت بر منظره‌های محلی چیده شده اند در بسیاری از موارد فراموش گردیده که فرآیندهای طبیعی هنوز در حال فعالیت در هر نقطه از زمین می‌باشند.

شهر یزد به سرعت در حال توسعه و گسترش است، در حالیکه زیرساختهای شهری مانند زیرسازی و روسازی راه‌ها، فاضلاب، گاز و... جوابگوی نیاز سریع بخش‌های جدید نیستند و همین امر مشکلات زیادی را برای ساکنین و کار فراوانی را برای سازمان‌های مربوطه به وجود می‌آورد

باران هنوز هم می‌آید یا نمی‌آید و سیل و خشکسالی‌هایی ایجاد می‌شود که ما بر آن کنترل چندانی نداریم و سیستمهای پیچیده آبرسانی برای آوردن آب به شهرها و مزارع و کنترل آب های سطحی نیز گاه توان مقابله با آنها را ندارند. بادها همچنان می‌وزند و خورشید همچنان می‌تابد و باعث ایجاد شرایط جوی می‌شود که مسائل مربوط به کیفیت هوای، الگوهای کاربری و سیستمهای حمل و نقل را تشدید می‌کند."[۳] متأسفانه جهت ایجاد الگوهای پایدار و ماندگاری که با توسعه اجتناب‌ناپذیر

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

شهر یزد به سرعت در حال توسعه و گسترش است، در حالیکه زیرساختهای شهری مانند زیرسازی و روسازی راه‌ها، فاضلاب، گاز و... جوابگوی نیاز سریع بخش‌های جدید نیستند و همین امر مشکلات زیادی را برای ساکنین و کار فراوانی را برای سازمان‌های مربوطه به وجود می‌آورد

شهرها نیز جوابگو باشند، برنامه ریزی نشده و لذا عواملی که عمده ترین آنها حمل و نقل، زیرساخت‌های شهری و مسائل اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی هستند، با توسعه و گسترش شهر تحت الشعاع قرار می‌گیرند. شهر یزد به سرعت در حال توسعه و گسترش است، در حالیکه زیرساختهای شهری مانند زیرسازی و روسازی راه‌ها، فاضلاب، گاز و... جوابگوی نیاز سریع بخش‌های جدید نیستند و همین امر مشکلات زیادی را برای ساکنین و کار فراوانی را برای سازمان‌های مربوطه به وجود می‌آورد.

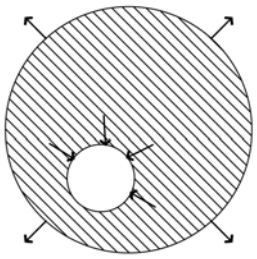

دیاگرام۲- باغ-محله به عنوان امکانی جهت توسعه به داخل

این در حالیست که هنوز در داخل شهر، قابلیت توسعه رو به داخل به دلیل وجود زمین‌های بایر، دانه‌های مخروبه و باغات و مزارعی که خشکانده شده و خاک آنها قابلیت کشاورزی ندارند، وجود دارد که بخش زیادی از این زمین‌ها در باغ-محلات یافت می‌شوند. (دیاگرام ۲) لذا با اهمیت دادن به این محلات و استفاده از این امکان موجود می‌توان جلوی توسعه بی‌رویه شهر و به دنبال آن مسائل زیر ساختی را گرفت. ولی در مقابل این محلات در جهت هماهنگ شدن با کلی که آنها را در بر می‌گیرد، با مشکلاتی روبرو می‌شوند. (دیاگرام ۳)

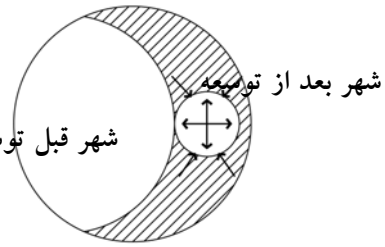

دیاگرام۳- بروز مسائل داخلی ناشی از قرار گرفتن در محدوده شهر

۲. ۱. تهدید باغ-محلات به دلیل بلعیده شدن توسط شهر

مهم‌ترین بحث حمل و نقل و دسترسی است. نوع زندگی که در این آبادی‌ها جریان داشته و ساختار کالبدی آنها، یک نوع سیستم حمل و نقل را طلب می‌کرده که بیشتر شامل حرکت پیاده و گاهی سواره کم تردد بوده و آنچه که در شهر رخ می‌دهد بیشتر بر حرکت سواره و حمل و نقل سریع و پرتردد تکیه دارد. مردم برای اینکه از یک قطب مهم به قطب دیگر بروند نیاز به یک مسیر مستقیم دارند. لذا این آبادی‌ها عرصه عبور مسیرهای میانبر و در نتیجه پذیرای وسائط نقلیه بیشتری می‌شوند و به مرور زمان آزارهای محیطی و تأثیرات منفی آنها بر سلامت، شلوغی ترافیک و .... نیز گریبانگیرشان می‌شود. (یاگرام ٤) لذا در همه جا یک راهکار جدید در مورد

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

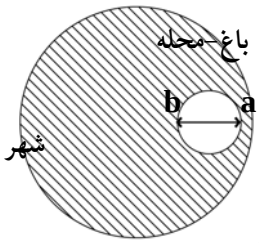

دیاگرام٤- باغ-محلـه در معـرض عبـور مـسیرهای میـانبر حرکتی از یک نقطه به نقطه دیگر

حمل و نقل که نسبت به محیط سازگار بوده و راه حل‌های مناسبی را عرضه نماید مورد نیـاز اسـت تـا بـا توجه به توسعه شهر پیش بینـی‌هـای لازم انجـام گیـرد. بحث بعـدی فـضای سـبز اسـت. خوشـبختانه در بـاغ-محلات فضای سبز با محیط زیست عجین بـوده اسـت. در چنین محلاتی فضاهای سبز محلی با ارزش، کیفیـت زندگی را به طرق مختلف افـزایش مـی‌داده انـد، ماننـد افزایش دامنه امکانات تفریحی محلـی، کـاهش نیـاز بـه استفاده از اتومبیل در زمان تفرج مـردم، ارتقـای محـیط بصری و ... . فضای سبز که برای شـهر کـویری مـانند یزد بسیار حیاتی است و علاوه بر نکات مثبتی کـه ذکـر شد باعث تعدیل آب و هوا نیز می‌گردد با توسـعه شـهر در معرض تهدید است. پهنه سبز اگر چـه سـطح نـسبتاً کمی را به صـورت پراکنـده در اطـراف شـهر بـه خـود اختصاص داده است ولی از همین سطح نیز روز به روز کاسته می شود. (دیاگرام٥)

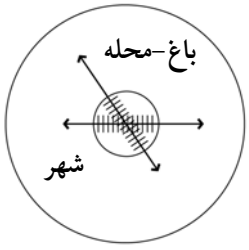

دیاگرام٥) تخریب بخشی از پهنه سبز باغ-محلات ناشی از عوامل بیرونی

اگر بتوان با تقویت و توسعه این سطح سبز آنهـا را به یک کمربند سبز تبدیل کرد مسلماً تأثیرات مثبتی را بر روی آب و هوا شاهد خواهیم بود. همانطور کـه در حال حاضر نیز همین تفاوت دما را در محلاتی که از نظر میزان فضاهای سبز نـسبتاً غنـی هـستند شـاهد هستیم.

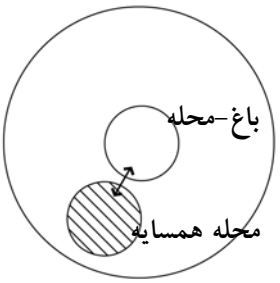

دیاگرام ٦- تغییرات کالبدی و اجتماعی- فرهنگی ناشی از قرارگیری در کنار بافت‌های جدید (همسایه)

بحـث دیگـر تغییـرات اقتـصادی و اجتمـاعی-فرهنگی ناشـی از توسـعه شـهر اسـت. (دیـاگرام ٦) مسلمـاً با واقع شدن آبادی ها در حـوزه شـهر قیمـت اراضی افزوده می‌گردد که علاوه بر مزیتـی کـه بـرای مردم محله دارد گاهی پـای سـرمایه داران را بـه ایـن محلات باز می‌کند تا با خرید زمین‌های ارزان قیمـت، بعـد از افـزایش قیمـت از آنهـا اسـتفاده نماینـد و بـا ساخت و سازهای جدید و ناهماهنگ، از نظر کالبدی باعث اغتشاش آن شوند. از طرف دیگـر اگـر از نظـر اجتماعی بررسی کنیم، می‌بینیم که اکثـر مـردم طالـب یک زندگی جدیـد هـستند. بـه خـصوص امـروزه بـا گسترش ارتباطـات، مـردم سـریع در جریـان آخـرین دستآوردها در زمینه‌های مختلف مانند مصالح، مبلمان، رنگ و... قرار می‌گیرند و تمایل دارند از آنها استفاده کنند. با توسعه شهر باغ-محلات با محلاتـی جدیـدتر احاطـه و کـم کـم تغییراتـی را در زمینـه اجتمـاعی-

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

فرهنگی پذیرا می‌شوند. به روزکردن یا معاصرکردن شرایط زندگی به خصوص در میان مردمی که در چنین بافت‌هایی زندگی می‌کنند، بیشتر دیده می‌شود. آنها مایلند خانه‌های خود را به شکلی جدید بسازند و در شکل ساده آن، نمای بیرونی آن را تغییر دهند که اگر این امر بدون توجه و هماهنگی با اطراف انجام گیرد، وضعیتی آشفته به وجود خواهد آورد. بنابراین چنین محیط‌هایی باید آنچنان غنایی داشته باشند که مردم اجازه مداخله در آن‌ها و انفرادی سازی را پیدا نکرده و حتی از وضع موجود، به عنوان الگو استفاده نمایند. درکل از زمانی که این باغ-محلات در داخل شهر واقع می شوند، خواه ناخواه تغییراتی را پذیرا شده که آنها را از هویت اصلی شان دور می‌کند. لذا آنچه که در مقیاس طرح های فرادست و به عنوان اهداف فرادست بایستی مدنظر قرار گیرد، احیاء چنین کانونهای زیستی است که اساسی‌ترین و پایدارترین محیط های اجتماعی-فرهنگی و مذهبی بوده اند و در نتیجه رشد و توسعه شهر حضورشان کمرنگ می‌شود.

دگرگونی‌هایی که انسان در محیط شهرها و باغ-محلات به وجود می‌آورد به تدریج فضای سبز آن را کاهش داده و بر عکس کارخانجات، ساختمان‌ها و فضاهای پرتراکم جمعیتی و مسکونی را جانشین می‌سازد که به طور غیر مستقیم در آب وهوای شهرها تأثیر می‌گذارند

۳. ۱. تهدید اکولوژی شهری

درجه حرارت متوسط هوا در شهرها همیشه بیش از حومه ها و فضاهای اطراف آن است که هنوز شهرنشینی، فضای باز و سبز آنرا نبلعیده است. دگرگونیهایی که انسان در محیط شهرها و باغ-محلات به وجود می‌آورد به تدریج فضای سبز آن را کاهش داده و برعکس کارخانجات، ساختمان‌ها و فضاهای پرتراکم جمعیتی و مسکونی را جانشین می‌سازد که به طور غیر مستقیم در آب و هوای شهرها تأثیر می‌گذارند.

۲. شناخت مسأله در مقیاس خرد (باغ-محلات یزد)

عمده‌ترین مسائلی که در داخل این محلات وجود دارند عبارتند از:

به‌طور کلی مسأله فرسایش چیزی است که در بیشتر باغ- محلات و بخشهای قدیمی شهر به چشم می‌خورد و به دنبال خود پاره‌ای دیگر از مسائل را به وجود می‌آورد

۱. ۲. فرسایش و فرسودگی

فرسودگی یکی از مهم ترین مسائل مربوط به فضای شهری است که باعث بر هم خوردن نظم طبیعی آن می‌شود. "فرسودگی عاملی است که به زدودن خاطرات جمعی، افول حیات شهری کمک می‌کند. این عامل با کاهش عمر اثر و با شتابی کم و بیش تند، باعث حرکت به‌سوی نقطه پایانی اثر می‌گردد. فرسودگی به مرور زمان در یکی از عناصر مهم فضای شهری یعنی کالبد یا فعالیت رخنه می‌کند و به دنبال خود باعث فرسودگی نسبی فضای شهری می‌شود یا در هر دو عنصر فضای شهری یعنی کالبد و فعالیت رخنه کرده و باعث فرسودگی کامل می‌شود."[۴] به طور کلی مسأله فرسایش چیزی است

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

که در بیشتر باغ- محلات و بخشهای قدیمی شهر به چشم می‌خورد و به دنبال خود پاره‌ای دیگر از مسائل را به وجود می‌آورد.

۲. ۲. نبود ضوابط طراحی و در نتیجه ساخت و سازهای جدید بی‌ضابطه

ضوابط به معنای آن دسته از احکام هادی که تداوم منظم فعالیت‌ها را در یک طیف و دامنه مجاز کنترل کنند و یک چهارچوب کلی و نظام بخش بر طرح را ارائه دهند برای چنین محلاتی وجود ندارند. ضوابطی که در دست طراحان و سازندگان موجودند در دو بخش ضوابط طرح جامع و تفصیلی مطرحند که در آنها با وجود ارائه احکامی در برخی از زمینه‌های خاص مطالعات جامع و کاملی مختص چنین محلاتی انجام نشده است. لذا به دلیل نبود ضوابط تعریف شده و الگوی طراحی پیش بینی شده هرگونه ساخت و ساز جدیدی به اغتشاش و ناهماهنگی آن می‌افزاید.

۳. ۲. از بین رفتن ارزش‌های طبیعی موجود در آنها

در چنین بافت‌هایی، گاهی دانه‌ها و یا منابع طبیعی باارزشی دیده می‌شود که به دلیل نبود نظارت کافی و پیگیری ارگان های ذیربط و حتی ساکنین، شبانه تخریب شده و یا تغییر کاربری پیدا می‌کنند یا با ساخت‌وساز نامناسب در اطراف آنها، از دید عموم خارج و به فراموشی سپرده می‌شوند. با تحلیل و ارزیابی که در سه دهه گذشته (۸۴-۵۲) در ارتباط با باغات، پارک ها و فضای سبز در شهر یزد انجام شده این مطلب روشن تر می‌شود. در سال ۱۳۵۲، ۴۰درصد شهر به باغات اختصاص داشته است. در فاصله ده سال، (۶۲-۵۲) وسعت شهر بیش از دو برابر و وسعت باغات ۳ برابر شده است دلیل این امر آمدن روستاهای چسبیده به شهر در داخل محدوده بوده که همه دارای باغات بسیار بزرگ بوده‌اند.

در سال ۱۳۷۲ پایان دوره طرح جامع دوم، شهر سه برابر افزایش یافته و باغات دو برابر شده اند. در اینجا نشانه هایی از افزایش محدوده شهر به چشم می‌خورد و وسعت مرتباً افزایش می‌یابد. در سال ۱۳۸۲ یعنی ده سال بعد مطالعات طرح جامع سوم نشان می‌دهد که شهر یزد ۸۰درصد رشد قانونی داشته است و باغات به نصف کاهش یافته است. در نتیجه دهه گذشته یعنی ۸۲-۷۲ از غم انگیزترین دهه‌ها به لحاظ کاهش سطح باغات بوده اند.

٤. ۲. افزایش تحرک اجتماعی و یا عدم ثبات سکونت

در چنین بافت‌هایی تحرک اجتماعی و یا عدم ثبات سکونت در حال افزایش است، بدین معنی که ساکنین اصلی آنها به خصوص جوانان، آنجا را ترک می‌کنند و کم‌کم حضور افراد غیر بومی در آن بیشتر می‌شود که همین عامل باعث عدم انسجام اجتماعی می‌گردد.

۵. ۲. کاهش روابط اجتماعی

"در قدیم استفاده از فضاهای عمومی محله مانند مساجد، آب انبار و ... به مردم محله امکان می‌داد که خود را در یک محدوده کاملاً مقید، احساس و تعلق بیشتری نسبت به آن پیدا کنند . هر اندازه دسترسی به فضاهای عمومی و تجهیزات محله ای با پیاده روی امکان پذیر باشد (در قدیم نیز اینچنین بوده است) احساس تعلق به محله بیشتر تقویت می‌شود و هر اندازه که دسترسی به نیازهای روزانه و تجهیزات

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

شهری با اتومبیل صورت گیرد و فاصله حرکت بیشتر باشد به همان اندازه احساس محله‌ای کاهش می‌یابد. شرایط فیزیکی و اجتماعی محله و منطقه مسکونی هر یک به نحوی در میزان رضایت از روابط همسایگی موثر می‌افتد. معمولاً بعد از ازدواج، تولد و بزرگ شدن کودکان به تدریج احساس وابستگی به محله افزایش می‌یابد. حتی در اغلب موارد، دوستی کودکان سبب آشنایی و دوستی خانواده‌ها و همسایگان می‌گردد. به طور کلی کیفیت فیزیکی و اجتماعی محله در هر شرایطی که باشد، گذشت زمان و مدت اقامت به افزایش روابط اجتماعی کمک می‌کند."[۵] اما وجود مسائلی از قبیل آنچه در بالا به آنها اشاره شد میزان حضور افراد در محیط بیرون و تمایل آنها جهت برقراری ارتباط با دیگران را کاهش می‌دهد.

هر اندازه دسترسی به فضاهای عمومی و تجهیزات محله‌ای با پیاده روی امکان پذیر باشد (در قدیم نیز اینچنین بوده است) احساس تعلق به محله بیشتر تقویت می‌شود و هر اندازه که دسترسی به نیازهای روزانه و تجهیزات شهری با اتومبیل صورت گیرد و فاصله حرکت بیشتر باشد به همان اندازه احساس محله‌ای کاهش می‌یابد

مسلماً زمانی که محیط بیرون نیازهای مردم از طریق ایجاد فضای مناسب جهت تعامل بیشتر و نیازهای روحی-روانی و نیازهای معاصر و امروز آنها مانند استفاده از وسیله نقلیه و غیره را تأمین نکند حضورشان کمتر شده و به تدریج به ترک آنجا اقدام می‌کنند.

۳. بررسی باغ-محلات در طرح‌های فرادست

۱ . ۳. جایگاه باغ-محلات در طرح‌های جامع یزد

با مطالعه‌ای که بر روی طرح‌های جامع یزد انجام گرفت مشخص گردید که هیچکدام از آنها به طورخاص بر روی این محلات مطالعه نکرده و همگی نگاهی کلی به باغات و زمین‌های کشاورزی داشته و برای حفظ و نگهداری آنها پیشنهاداتی داده‌اند، در حالیکه مسأله مهم‌تر همنشینی این باغات و زمین‌ها با دانه‌های مسکونی اطراف، زندگی مردم و نحوه تعامل با مشکلات بیرونی تحمیل شده از جانب شهر یزد و... می‌باشد. به طور مثال در طرح‌جامع اولیه که در سال۱۳۵۸ به تصویب رسیده و توسط مهندسین مشاور دانشکده هنرهای زیبای تهران تهیه شده، باغات و مزارع را یکی از ٦ بخش تشکیل‌دهنده شهر قبل از تهیه طرح جامع دانسته که عبارتند از محلات، مراکز حکومتی، مراکز مذهبی، مراکز تجاری، شبکه ارتباطی، باغات و مزارع که برای اراضی مزروعی قابلیت استفاده ضروری پیشنهاد کرده و تأکید بر حفظ کامل آنها داشته که عدم تحقق چنین خواسته‌ای در مدت اجرای این طرح، تفکیک بی‌رویه و اختصاص بخشی از آنها به کاربری‌های مختلف از جمله مسکونی را در پی داشته است.

همچنین در طرح جامع تجدید نظر که در سال ۱۳٦۳ به تصویب رسیده، نگرش اصلی را "رشد شهر در درون" مطرح کرده و بیان می‌دارد که:

"رشد شهر در درون خود این امکان را به وجود خواهد آورد که شهرسازی و معماری جدید در معنای واقعی آن شکل گیرد و به جای سرمایه‌گذاری در عرصه‌های خارج شهر و ایجاد ارتباطات برون شهری، سرمایه‌گذاری در درون شهر انجام پذیرد و اصولاً

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

شهر مفهومی جدید یابد و این امری است که به نوبه خود می‌تواند در بازسازی روابط اجتماعی- فرهنگی سخت مؤثر افتد. "[۶] که به همین منظور در منطقه‌بندی پیشنهادی برای برخی از این باغ-محلات به دلیل اینکه زمین‌های آبی شهر عمدتاً در این قسمتها بوده و این امکان وجود دارد که با برنامه‌ریزی کشت فشرده و کم‌آب، باغداری صنعتی و صنایع تولیدی و تبدیلی در حواشی آن به این محورها خصلتی کاملاً تولیدی بدهند باغداری صنعتی پیشنهاد شده است که سبب می‌گردد بسیاری از حاشیه‌نشینان و افراد غیرمولد شهر که اکثراً ریشه روستایی دارند، جذب این منطقه گردند.

جذب بسیاری از افراد به این مناطق باعث خواهد شد که این قسمت از شهر آماده عملیات اجرایی، بازسازی، نوسازی و بهسازی گردد و توسعه بی رویه شهر کنترل گردد. متأسفانه این هدف هنوز جنبه اجرایی و عملی به خود نگرفته است.

در طرح جامع "شهربد" (یکی دیگر از طرح‌های جامع یزد)، آبادی‌های اطراف یزد معرفی شده‌اند که این معرفی نیز در حد ذکر نام و تاریخچه شکل‌گیری آنها خلاصه شده است و در فصلی تحت عنوان "کشاورزی" که نزدیکترین مبحث برای ورود به مطالعه این آبادی‌هاست، چنین عنوان می‌کند که: "ارائه تصویری از کشاورزی به عنوان فعالیت اصلی اقتصادی روستا، نیازمند تحقیقات منظم(موردی) و محلی در مورد جوامع دهقانی است. گسترش ارتباط میان حیات روستا و شهر ایجاب می‌کند که دامنه هر گونه بررسی به مشخصات جامعه روستایی، از جمله ساختمان و حرکات جمعیت، ارتباطات و مناسبات اجتماعی، وضع مالکیت، روابط تولید و تأسیسات و نهادهای اجتماعی- اقتصادی کشیده شود. ولی از آنجا که گزارش حاضر را قصد یک بررسی مستقل و همه جانبه از کشاورزی استان یزد نیست"[۷] و به این ترتیب تنها به وجوهی کلی مانند وضع کنونی آبهای یزد، بذرپاشی و تناوب کشت، فن و ابزار، جمعیت روستایی و نیروی انسانی فعال در کشاورزی، توزیع جغرافیایی مناطق کشاورزی و محصولات استان یزد، دامداری ودامپروری به شکل مطالعات آماری می‌پردازد.

در طرح جامع تهیه شده توسط مشاورین "عرصه" نیز اساس مطالعات بر ناحیه‌بندی شهر به ۹ حوزه مطالعاتی بوده است که این تقسیم‌بندی به شکل پلانی روی نقشه انجام گرفته که لبه هر ناحیه را

گسترش ارتباط میان حیات روستا و شهر ایجاب می‌کند که دامنه هر گونه بررسی به مشخصات جامعه روستایی، از جمله ساختمان و حرکات جمعیت، ارتباطات و مناسبات اجتماعی، وضع مالکیت، روابط تولید و تأسیسات و نهادهای اجتماعی- اقتصادی کشیده شود

یکی از شبکه‌های اصلی و معابر ترافیکی عمده شهر شکل داده و عمدتاً نواحی را شامل می‌شود که بر اساس خصوصیات اجتماعی و اقتصادی، مشابه هستند که کمکی برای نتیجه‌گیری کلی در مورد محلات روستایی نمی‌کند.

۲ . ۳. جایگاه باغ- محلات در طرح تفصیلی یزد

در طرح تفصیلی یزد در مبحث ضوابط و آیین‌نامه‌های خاص بخشی تحت عنوان ضوابط و آیین‌نامه‌های بافت جدید و توسعه‌های آینده وجود دارد که در آن برای دو حوزه مسکونی و اراضی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

باغات، مقرراتی تعیین گردیده است. در بخش ضوابط حوزه‌های مسکونی، آن دسته از اراضی که به احداث مسکن اختصاص یافته‌اند، بر حسب شرایط، تراکم جمعیتی متفاوتی برای آنها پیش‌بینی شده و در ۵ دسته تراکم ویژه، تراکم خیلی‌کم، تراکم کم، تراکم متوسط و تراکم زیاد از هم تفکیک شده‌اند که باغ-محلات در دسته اول جای می‌گیرند. در بخش حوزه اراضی باغات نیز ضوابطی جهت احداث بنا در این اراضی بیان شده و بخشی نیز جهت تفکیک باغ و خانه-باغ وجود دارد.

لازم به ذکر است که تمامی ضوابط خاص مربوط به هر کدام از حوزه‌های تراکم ویژه (باغ- محلات مختلف) که از نظر شرایط فرهنگی- اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و ... با هم متفاوتند و همین امر بر روی نحوه طراحی و تصمیم‌گیری در آنها تأثیر گذار است یکسان در نظر گرفته شده است که می بایست به عنوان ضوابط عام معرفی شوند و مطالعات موردی تحت عنوان ضوابط خاص و ویژه در هر محله انجام گیرد.

جمع بندی و نتیجه گیری

طبق آنچه که از مطالعه طرح‌های جامع مشخص گردید در هیچ کدام از آنها مطالعه موردی بر روی بافت‌های با تراکم ویژه به خصوص مواردی که جزئی از شهر شده‌اند، (بطور مثال نعیم آباد، قاسم‌آباد و ...) صورت نگرفته است و مطالعات آنها بیشتر بر روی بخش‌هایی مثل باغات و زمین‌های کشاورزی تکیه دارند. عمده‌ترین نقاط ضعف طرح‌های‌جامع عبارتند از:

۱- در بیشتر موارد این باغ-محلات به دلیل قدمتشان با بافت‌های قدیم یا جدید یکی دانسته شده‌اند، به طور مثال در مطالعات فرهنگی و یا مطالعات کالبدی هیچگونه اشاره‌ای خاص به این بافت‌ها که قطعاً تفاوت‌هایی را هم از نظر ساختار کلی و هم از نظر خرده‌فرهنگ حاکم با شهر یزد دارند نشده و در نهایت تصمیماتی بر پایه شناخت ناکافی از آنها و مشابه با بقیه شهر اتخاذ شده است.

۲- اگرچه بعضی از پیش‌بینی‌ها ظاهراً جوابگوی مسائل موجود بودند، ولی عملاً در اجرا به تحقق نپیوستند، مانند حفظ باغات، رشد درونی شهر و مشارکت مردم که شاید یکی از واضح‌ترین دلایل آن را بتوان نگاه صرف به زمین‌های کشاورزی و باغ‌ها دانست که مسلماً در یک آبادی به غیر از این موارد عوامل مهم دیگری مثل مردم و شیوه زندگی آنها، فرهنگ و حتی کالبد مصنوع نیز مطرح‌اند.

اگرچه بعضی از پیش‌بینی‌ها ظاهراً جوابگوی مسائل موجود بودند، ولی عملاً در اجرا به تحقق نپیوستند، مانند حفظ باغات، رشد درونی شهر و مشارکت مردم که شاید یکی از واضح‌ترین دلایل آن را بتوان نگاه صرف به زمین‌های کشاورزی و باغ‌ها دانست

آنچه در طرح تفصیلی تحت عنوان ضوابط مربوط به بخش‌های تراکم ویژه آورده شده است، به دلیل جدا از هم مطرح کردن ضوابط باغات، ضوابط مسکونی و نادیده گرفتن زندگی، هویت و شرایط فرهنگی- اجتماعی خاص هر منطقه مثل محله مریم‌آباد، رحمت‌آباد، نعیم‌آباد و... کامل و جامع نبوده و نیازمند بررسی مفصل‌تر در هر کدام از این بافت‌ها، دیدن مسائل و امکانات خاص هرکدام و تصمیم‌گیری جهت طراحی در آنها می‌باشد. البته ناگفته نماند که آنچه که در این طرح‌های فرادست نتیجه شده قابل ارزش بوده و قصد این مقاله رد آنها

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

نیست، بلکه بخش‌هایی از این طرح‌ها نیازمند مطالعه و بررسی بیشتری است. آنچه که می‌توان از مطالعات انجام گرفته نتیجه گرفت، این است که علاوه بر یک حرکت نزولی که در باغ-محلات در جریان است، جریانی که در مقیاس شهر آنها را حرکت می دهد نیز یک حرکت رو به عقب است و هر روزه آن ها را با مسائل جدید در ابعاد مختلف رو به رو می کند و متأسفانه این موضوع زمانی و خیم‌تر می‌شود که در طرح‌های فرادست نیز پیش‌بینی برای آینده نشده باشد که در این حالت طرح های فرادست زمینه ساز بروز مسائل مختلف می شوند و خود به عنوان یک مسأله قابل مطرح شدن هستند. اما با توجه به مواردی که در زیر به آنها اشاره می‌شود می‌توان ضرورت مطالعه و برنامه‌ریزی در باغ-محلات یزد را نتیجه گرفت.

آنچه که می‌توان از مطالعات انجام گرفته نتیجه گرفت، این است که علاوه بر یک حرکت نزولی که در باغ-محلات در جریان است، جریانی که در مقیاس شهر آنها را حرکت می‌دهد نیز یک حرکت رو به عقب است و هر روزه آن‌ها را با مسائل جدید در ابعاد مختلف رو به رو می‌کند

این محلات اکثراً آبادی‌های اطراف شهر بوده‌اند که به مرور زمان و در دوره های مختلف تاریخی، بخشی یا تمامی آنها به یزد ملحق و در اثر توسعه در هم ادغام شده و در حال حاضر نیز مرز بین آنها مشخص نیست. این روستاها، به مرور زمان تحت تأثیر مسائل داخل شهر و ساخت‌و سازهای جدید، تغییراتی را از داخل پذیرا شده‌اند، به طوریکه با ورود به این بخش‌ها، آشفتگی ناشی از ساخت و سازهای بی‌ضابطه

رویکرد مجدد به باغ-محلات یک امر ضروری است و آنچه که بایستی به عنوان هدف غایی از رویکرد به این محلات مورد نظر قرار گیرد عبارت است از: حفظ و توسعه عمومی باغ-محلات به عنوان محیط‌های پایدار از نظر اکولوژی، کالبدی، اجتماعی-فرهنگی و ...

امروز، بناهای مخروبه قدیمی، زمین‌های بایر، زراعی و باغی که بعضی از آنها نیز به حال خود رها شده‌اند، آینده روشنی را نشان نمی‌دهند و انسجام کالبدی آنها را تهدید می‌کنند. از طرف دیگر شهر یزد روزبه‌روز در حال توسعه و گسترش به سمت بیرون است. رشد شهر در درون خود این امکان را به وجود خواهد آورد که شهرسازی و معماری جدید در معنای واقعی آن شکل بگیرد و به جای سرمایه‌گذاری در عرصه‌های خارج شهری و ایجاد ارتباطات برون شهری، سرمایه‌گذاری در درون شهر انجام پذیرد و کالبد مرده آن مجدداً فعالیت‌های خود را با مفهومی جدید از سر گیرد. رشد شهر در درون همانطور که در طرح جامع تجدید نظر مد نظر قرار گرفته بود، بازسازی مجدد شهر و زنده کردن فضای آن را به دنبال خواهد داشت که خوشبختانه این امکان به دلیل وجود زمین‌های بایر و حتی بناهای مخروبه داخل بافت قابل اجرا خواهد بود که این باغ-محلات در حال حاضر و با شرایط امروز این امکان را در حد وسیعی در خود دارا هستند. از طرف دیگر تا به حال این بخش‌ها، به شکل خاص مورد توجه واقع نشده‌اند و الگو و ضابطه‌ای ویژه برای طراحی در آنها وجود ندارد. در این محلات امکانات بالقوه و بالفعلی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]

موجود است که می‌تواند زمینه را برای مطرح شدن در عرصه‌های جهانی فراهم آورد و در مقابل در بعضی از این محلات به دلیل وجود مشکلاتی مانند از دست دادن هویت، عدم تمایل جوانان برای ادامه سکونت و بالا رفتن سطح توقع افراد، کم‌کم ساکنین آنجا را ترک کرده و به بخش‌های جدیدتر شهر می‌روند و به جای آنها افراد غیر بومی به دلیل مناسب بودن قیمت زمین در آنجا ساکن می‌شوند که این مسأله انسجام اجتماعی محله را نیز تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. بنابر آنچه که از مطالعه باغ-محلات تا اینجا انجام گرفت، رویکرد مجدد به باغ-محلات یک امر ضروری است و آنچه که بایستی به عنوان هدف غایی از رویکرد به این محلات مورد نظر قرار گیرد عبارت است از:

حفظ و توسعه عمومی باغ-محلات به عنوان محیط‌های پایدار از نظر اکولوژی، کالبدی، اجتماعی-فرهنگی و ... .

پی‌نوشت

۱- باستیه، ژان،درز، برنار. تهران ۱۳۷۷، صفحه ۱۳.

۲- توسلی، محمود. تهران ۱۳۷۰، صفحه ٦.

۳- بییر، هیگنیز، بهار ۱۳۸۱، صفحه ۳۵۲.

٤- حبیبی، مقصودی، زمستان ۱۳۸۱، صفحه ۱۵.

۵- شکوئی، حسین، جغرافیای اجتماعی شهرها، صفحه ٤۸ - ۵۰.

٦- طرح جامع تجدید نظر.

۷- طرح جامع شهربد.

منابع

۱- حبیبی. سید محسن، مقصودی. ملیحه، مرمت شهری (تعاریف، نظریه ها، تجارب، منشورها و قطعنامه‌های جهانی، روش‌ها و اقدامات شهری) انتشارات دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۱.

۲- درز. برنارد، باستیه. ژان، شهر، انتشارات دانشگاه هنر، تهران ۱۳۷۷.

۳- بییر. آن. آر، هیگینز. کاترین، برنامه ریزی محیطی برای توسعه زمین (راهنمایی برای برنامه‌ریزی و طراحی محلی پایدار)، انتشارات دانشگاه تهران، بهار ۱۳۸۱.

٤- توسلی، محمود، طراحی شهری در بافت قدیم شهر یزد، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران.

۵- شکوئی، حسین، جغرافیای اجتماعی شهرها، انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۲.

٦- طرح جامع شهربد.

۷- طرح جامع تجدیدنظر.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-10]